

Сучасно соціально-гуманітарні дискурси. Матер. II всеукр. наук. конфер. з міжнародною участю (м. Дніпропетровськ, 20 жовтня 2012р.): у 3-х частинах. – Д.: ТОВ «Інновація», 2012. – ч. 2. – 206с. (С. 113-117)

УДК 172

Тетяна Сулятицька

МІЖКУЛЬТУРНИЙ ДІАЛОГ І СТВОРЕННЯ КОМУНІКАТИВНОГО ПРОСТОРУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У даній статті розглядається актуальність діалогу як цивілізованої форми міжкультурної взаємодії. Здійснюється соціально-філософський аналіз місця та ролі різних стратегій у формуванні міжкультурного діалогу у сучасному дискурсі. Під діалогом розуміється така комунікаційна взаємодія, яка веде до вирішення існуючих спільних проблем на основі принципів толерантності та необхідності збереження існуючого культурного різноманіття світу.

Ключові слова: діалог, міжкультурна взаємодія, взаємопорозуміння, толерантність, комунікація.

Межкультурный диалог и создание коммуникативного пространства современного общества

Аннотация. В данной статье рассматривается актуальность диалога как цивилизационной формы взаимодействия культур. С помощью социально-философского анализа выясняется место и значение разных стратегий в формировании диалога между культурами в современном дискурсе. под диалогом понимается такое коммуникационное взаимодействие, которое приводит к решению существующих общих проблем с помощью принципов толерантности и необходимости сохранения существующего культурного разнообразия мира.

Ключевые слова: диалог, межкультурное взаимодействие, взаимопонимание, толерантность, коммуникация.

Intercultural Dialogue and Creating Communicative Space of Modern Society

Summary. This article discusses the importance of dialogue as a civilized form of cultural interaction. There is a socio-philosophical analysis of the place and role of different strategies in the formation of intercultural dialogue in the contemporary discourse in this article. Definition of the dialogue sounds in the following way: dialogue is communicative interaction that leads to solving the existing problems on the basis of common principles of tolerance and the need of preserving the existing cultural diversity of the world.

Keywords: dialogue, intercultural cooperation, mutual understanding, tolerance, communication.

Постановка проблеми. Сучасний світ став принципово іншим, ніж півстоліття тому. Незважаючи на протиріччя і, навіть, конфлікти, що інколи сколихують єдиний людський простір, він характеризується цілісністю та взаємозв'язками, відкритістю до діалогу й прозорістю у розгортанні внутрішніх і зовнішніх процесів, толерантністю у сприйнятті інших народів і культур та діалогічним способом життя.

Вся історія людства — це діалог. Діалог пронизує все наше життя. Він є у своїй основі засобом здійснення комунікаційних зв'язків, умова

взаємопорозуміння людей. Взаємодія культур, їхній діалог — найбільш сприятлива основа для розвитку міжнаціональних відносин. Так як діалог культур є формою взаємодії, розуміння й оцінки культурної предметності, він знаходиться в центрі культурного процесу. Проблема міжкультурного діалогу є похідною від теорії міжкультурної взаємодії або ж комунікації, що була ґрунтовно розроблена А.Молем. Розглядаючи діалог, як процес спілкування, під час якого відбуваються їх взаємні трансформації, можна виділити слідуєчі думкам А.Моля такі його стратегії: домінування однієї культури над іншою; синтез культурних надбань та формування нової культури на фоні занепаду взаємодіючих культур; синтез культурних традицій зі збереженням взаємодіючих культур. Для того, щоб зрозуміти як працює механізм діалогу культур, методично корисно уявити культуру у вигляді своєрідної системи, яка складається з декількох підсистем. Для взаємодії з іншою культурою, створюється відповідна підсистема, у якій відбувається складний процес адаптації власних культурних кодів з кодами іншої культури. Такі процеси відбуваються в обох культурах, які є учасниками діалогу, - кожна з них створює спеціальну підсистему для діалогу з іншою.

Мета статті - розглянути соціально-філософський аналіз місця та ролі різних стратегій у формуванні міжкультурного діалогу у сучасному дискурсі. З'ясувати характер соціокультурних відносин, що склались у європейському просторі в останні два-три десятиріччя, головні тенденції їх розвитку в контексті сучасних інтеграційних процесів.

Діалог культур можливий лише за умов збереження власного культурного коду, "ядра" кожної культури-учасниці. На зламі століть у різних країнах і регіонах активізувалися процеси культурного самовизначення етносів, відродження етнокультурних традицій, як відповідь на зростаючу глобалізацію світу з її небезпекою уніфікації і стандартизації способу життя. Небувалий стрибок у розширенні міжнародного співробітництва всупереч усім очікуванням не призвів до зниження гостроти етнічних, релігійних та економічних проблем, світ став більш конфліктним, що, як ніколи, змушує

шукати шляхи до філософії мирного співіснування членів світового співтовариства. Саме останнє гостро ставить проблему толерантності як поваги до чужих цінностей, а ще більше – як позиції, що припускає розширення кола особистих ціннісних орієнтацій за рахунок позитивної взаємодії з іншими культурами. Толерантність в своїй основі – це процес збагачення новим культурним надбанням, соціальним досвідом. Активна моральна позиція і психологічна готовність до терпимості – основні поняття толерантності. Природно, що ці компоненти не виникають на порожньому місці, і не є – як і будь-яка соціальна якість – узгодженими. Отже, й активна моральна позиція і разом із психологічною готовністю формуються, отримуються і корегуються. Метою формування даних соціально-психологічних якостей є позитивна взаємодія з людьми інших культур, поглядів, позицій, орієнтацій.

Міжкультурний діалог вимагає спеціального і цілеспрямованого зусилля. Більш того, він апелює до певних трансцендентальних передумов, спільних для всіх людей у світі. З цих позицій толерантність є повага, прийняття і висока оцінка розмаїтості світових культур, форм самовираження і способів людського буття. Таким чином толерантність за своїм змістом, не будучи синонімом терпимості стає цільовим устремлінням, спрямованим проти будь-якої ксенофобії, і сприяє запобіганню конфліктів у світі.

В процесі діалогу культур прийнято виокремлювати культуру донора, яка більше віддає, ніж запозичує, і культуру реципієнта, яка запозичує інновації. Діалог — це спілкування з культурою свого "Я" і спілкування з іншими. Це діалог творця і споживача культурних цінностей, це і діалог поколінь, і діалог культур, як форми взаємодії і порозуміння народів. В міру розвитку торгівлі, добросусідства, міграції населення взаємодія культур неминуче поширюється. Вона служить джерелом їхнього збагачення і розвитку. Взаємодія культур і цивілізацій припускає якісь загальні культурні цінності. Діалог культур може виступати як примирювальний фактор, що попереджає виникнення воєн та конфліктів. Він може знімати напруження, створювати обстановку довіри і взаємної поваги. Поняття діалогу особливо актуальне для сучасної культури.

Саме процес взаємодії і є діалогом, а форми взаємодії являють собою різні види діалогічних відносин. Діалог культур – це взаємовплив, за яким кожен може залишатись на своїй точці зору, але обох цей діалог сутнісно збагачує.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ідея діалогу має глибоке минуле. Проблема діалогу займались давньогрецькі філософи-софісти, Сократ, Платон, Аристотель, філософи епохи еллінізму. Хоча діалог як форма міжлюдського спілкування, існує з давніх часів, але по-справжньому проблемами діалогічних відносин зайнялися німецькі філософи І. Кант, І. Фіхте, Ф. Шеллінг близько 200 років тому. Л. Фейєрбах започаткував дослідження діалогу початку ХХ століття, І. Гердер вважав взаємодію культур способом збереження культурного різноманіття.

Сьогодні особливої гостроти набула проблема досягнення взаєморозуміння між людьми, спільнотами та культурами. Більшість сучасних дослідників даної проблеми вважають, що діалогізм як філософський принцип, що спонукає до егоцентризму, утвердження відкритості в стосунках із зовнішнім світом, зможе в певній мірі вирішити цю проблему. Тому відбувається методологічний поворот від філософії свідомості до філософії комунікації, до діалогу. Вважається, що розуміння має діалогічну основу, а майбутнє філософії полягає не в індивідуалізмі, де за основу береться самотня людська особність, і не в колективізмі, де особистість повністю розчиняється у спільнотах, а у сфері "між", у конкретному спілкуванні. Сам акт діалогу передбачає суб'єкт-суб'єктний зв'язок, визнання в іншій людині та іншій культурі суверенного суб'єкта, повагу до нього, а це в свою чергу, є початком етичного зв'язку. Саме діалогічність зв'язків різних культур, ступінь і міра відкритості, визначає істотну сторону історичного буття будь-якої культури. А необхідність розгляду національної культури в широкому контексті міжкультурного спілкування, взаємодії між різновидами діалогу різної якості стає актом саморегулятивних і міжрегулятивних можливостей суб'єктів спілкування. Діалогізм взаємодії сприяє такій системі контактів культур, коли надбання однієї сторони лягає в основу створення цінностей іншою, а таким

чином, як зазначає В.С. Біблер, "чужий" текст стає "своїм". Діалогізм – це основна ознака культури, особливий спосіб творення культурних цінностей. Світова культура включає в себе діалог різних суб'єктів, без позицій зверхності або неповаги до "чужого" авторитаризму, догматизму, національної обмеженості.

Діалог – це "зустріч між" людьми, передумовою якої виступає взаємна відкритість. У діалозі відбувається становлення людської особистості. Самими учасниками діалогу створюється спільна мова, що дає можливість досягти їм згоди, а не підкоряти іншого власній думці. Проблема діалогу, діалогу культур – це не тільки проблема діалогового спілкування на особистісному рівні, а також і діалогової комунікації на міждержавному рівні.

Особливої актуальності при дослідженні феномена діалогу культур, набувають його етичні аспекти, такі як: відповідальність, толерантність, не насилля, довіра, відкритість по відношенню до Іншого, співучасті, миру, ідеї рівноцінності культур та принципу гостинності. Вивченням даної проблеми займається багато філософських дисциплін. Це і філософська антропологія, і філософія культури, феноменологія, герменевтика, етика та ін.

Найбільш широкого і ґрунтовного аналізу і розвитку дана проблематика отримала у сучасній французькій феноменологічній філософії Е. Левінаса і П. Рікьора. Дві концепції, що їм належать, можна назвати діалогічними. Саме в них найглибше було розкрито морально-етичні аспекти діалогу: відповідальність, толерантність, принцип "гостинності" як такі, без яких діалогічне відношення сьогодні просто неможливе.

Серед російських дослідників, що розробляли дану проблему, передусім, слід відзначити М.М. Бахтіна, який найбільшій увазі приділив сфері "між", що лежить між Я та Іншим, а саме поняттю мови. Діалогічне відношення, за Бахтіним, - це єдина форма відношення до особистості, що зберігає її волю і недовершеність. Окрім того, дослідник вводить поняття відповідальності вчинку щодо Іншого, що дало поштовх до подальшого розвитку аспекту відповідальності за Іншого в концепції Левінаса. Свій внесок в розробку теорії

діалогу зробили: С.С.Аверінцев (визначення основи спілкування як поваги до особистого буття того, з ким ми спілкуємося), Р.Г.Апресян, Г.С.Батіщев (дослідження суті діалогового спілкування), В.С.Біблер (розвиток проблеми діалогу культур), Л.П.Буєва, Л.С.Виготський, Б.М.Гаспаров, А.А.Гусейнов, Ю.Н.Давидов, М.С.Каган (визнання сутнісної основи поняття діалогу, спілкування та комунікації), В.А.Лекторський (внесок у розробку поняття толерантності) та інші. Класиком теорії діалогу вважається М. Бубер. Вихідним пунктом концепції Мартіна Бубера служить діалогічний принцип. Людина знаходить власну сутність, тільки вбираючи в себе вселюдське, співвідносячи себе з іншими людьми.

В науково-дослідній літературі діалог визначається як одна із форм спілкування, пошуку об'єктивної істини у процесі поживлення обміну думками між співробітниками (особами, групами людей) [1, 30]. Реальний діалог передбачає живе спілкування, наповнюючи життя повноцінним сприйняттям голосу кожного його учасника. Ця ідея була буквально вистраждана у ХХ столітті з її нечуваною ідеологічною нетерпимістю та масштабним геноцидом як кредо нового гуманізму представниками "діалогічної філософії", серед яких можна виділити відомого російського мислителя М. Бахтіна. Саме він довів, що діалог – це не суперечка, яка у кінцевому результаті веде до загального смислового знаменника універсальної істини. Навпаки, діалог, згідно з поглядами філософа, з самого початку передбачає плюралістичний мир різних свідомостей, що постає творчим стимулом для продукування нових культурних цінностей [2, 426]. Як відомо, бар'єром для спілкування будь-яких суспільних відносин можуть бути політичні, світоглядні, моральні, психологічні обмеження або заборони. Першим кроком на шляху подолання таких нагромаджень, звичайно є діалог культур.

Ідея діалогу рівноправних культур передбачає включення наступних позицій:

- розуміння та сприйняття об'єктів діалогу;
- їхнє взаємне походження, "комунікативний" текст стає "своїм";
- принцип доповнюваності.

Ідею діалогу – розуміння висуває Г.Гадамер, підкреслюючи, що, незважаючи на різницю у національних ознаках, ментальності, діалог передбачає розширення горизонтів світобачення, при цьому на перший план виступають солідарність і доступність взаємних позицій. Гадамера доповнює Хайдегер, який обстоює теорію взаємопроникнення культур, коли ідея "мого" – "твого" переходить у категорію спільного. Близькою до цих параметрів є ідея входження, яка має ще більш широкі рівні розробок шляхів і методів. Часто у науковій літературі згадується ідея "золотого моста" І.Франка – розуміння і входження в спів контакт між далекими, давніми поколіннями сучасного покоління. Кожна культурна цілісність вбирає в себе ті ознаки і якості, яких їй бракує. Це формує ще один принцип – доповнюваності, коли культура, що не може реалізувати в собі всі спектри і багатозначності буття, вміє існувати не за принципом "краще-гірше" або "вірно - невірно", а з розумінням іншого як "свого - іншого".

Діалог висуває співконтакт партнерів, де кожна з сторін екстраполює в загальне те, чого немає партнер. Така якість діалогу викликає дію порівняльного і зіставного підходів. На допомогу знову приходять основоположні ідеї Бахтіна про типи зовнішнього та внутрішнього контакту, мікро- і макродіалогу.

На рівні структурно-теоретичних засад теорія діалогу передбачає такі якості, як здатність сприйняття чужого і вміння виховати в собі толерантність до іншого суб'єкту контакту.

Українська культура, що існувала в умовах бездержавності, з комплексом меншовартості, тим не менш завжди була толерантною до інших культур, але постійна закомплексованість і приниження іншими культурами не давало їй змоги вести рівноправний діалог, пишатись своїми надбаннями.

У наш час поняття "діалогу культур" має досить широке використання. Під цим словосполученням розуміється "така форма і спосіб комунікації двох культур, коли кожна із сторін визнає іншу як рівну, виявляє до неї інтерес, визнає її відмінність, поважає її унікальність і водночас через пізнання і визнання

характеристик іншої культури поглиблює уяву про себе, чіткіше усвідомлює себе, свої контури і якості, поглиблює самоідентичність" [3, 33].

Інтерес — початок діалогу. Діалог культур — це потреба у взаємодії, взаємодопомозі, взаємозбагаченні. Діалог культур виступає як об'єктивна необхідність і умова розвитку культур. У діалозі культур передбачається взаєморозуміння. Тобто діалог культур можливий лише на основі взаєморозуміння, але разом з тим — лише на основі індивідуального в кожній культурі.

М. Бахтін розробив методологію діалогу, де вказав можливі варіанти результатів даної дії:

- по-перше, синтез вихідних позицій, злиття їх в одну загальну;
- по-друге, коли при діалогічній зустрічі двох культур вони не зливаються і не переміщуються, а кожна зберігає свою єдність і відкриту цілісність;
- по-третє, можлива ситуація, за якою діалог веде насамперед до розуміння істотних принципів різних вихідних настановлень, коли "чим більше розмежування, тим краще, але розмежування доброзичливого – без бійки на межі" [2, 360]. М. Бахтін намітив нову методологію гуманітарного знання, затвердив центральне значенні діалогу в культурі, багатоголосся культур, сприяв появі ряду дослідників діалогу культур (А. Баткін, Г. Бірюкова, М. Каган, В. Маклін, Н. Перлина й інші). З'явилась "школа діалогу культур" (В. Біблера).

В. Сагатовський в статті "Діалог культур і "російська ідея" вважає, що існує ще й четвертий варіант результату діалогу, коли "домовитись не вдалося, позиції виявились не сумісними, зачеплені принципові інтереси, можливе (а іноді й необхідне) не діалогічне зіткнення сторін" [4, 21].

Але, якщо повернутись до вищесказаного, де діалог – це взаємопорозуміння, то останній варіант результату, швидше за все можна назвати конфліктною ситуацією.

М. Шульга у статті "Формула злагоди – діалог культур", доповнюючи думку М. Бахтіна, запропонував такі умови, які ведуть до результативності

діалогу:

- подолання егоцентризму кожної із сторін;
- визнання іншої сторони діалогу як рівноправного партнера;
- вияв толерантності і бажання почути і зрозуміти партнера;
- вияв сумніву, щодо основ, принципів власної позиції;
- визнання за партнером права мати іншу картину світу й інший сенс

буття;

- розгляд досвіду іншої сторони як знання, що розширює горизонт власного буття [5, 32].

Висновки. Отже, під діалогом розумітимемо таку комунікаційну взаємодію, яка веде до вирішення існуючих спільних проблем на основі принципів толерантності та необхідності збереження існуючого культурного різноманіття світу. Такий діалог, що можна бачити із самої дефініції, передбачає тривалий і складний процес вироблення адекватних моделей побудови нової соціокультурної конструкції, що відповідала б викликам часу, однак саме він може закласти основи майбутньої системи людських відносин в межах полікультурного світу. І, якщо ми сьогодні говоримо про діалог культур, то повинні врахувати ще й такий діалог, де існує не принцип переконання, а взаємовплив, взаєморозуміння: коли кожен залишається при своєму, але обох цей діалог сутнісно збагачує.

Звернення до діалогу є найбільш фундаментальним радикальним моментом у сьогоднішній людській історії. Люди виступають творцями "соціального цілого" як діалогічної структури в силу їхньої причетності до процесу спілкування, завдяки якому відбувається визнання іншого як самого себе. Протягом тисячоліть окремі народи, релігії, ідеології.[6, 86]

Міжкультурний діалог у всіх його вимірах розглядається як головна передумова забезпечення культурного розмаїття сьогоднішнього світу та ефективний інструмент побудови конструктивних міжнародних відносин та між цивілізаційного спілкування взагалі.

Для того, щоб досягти справжнього культурного діалогу, необхідно розвивати

космічний світогляд і враховувати той факт, що кожна культура є унікальною. М.О.Бердяєв підкреслював, що культура ніколи не була й ніколи не буде відокремленою від людини, вона завжди лишатиметься конкретно-людською, тобто національною, індивідуально-народною і лише в тій якості вона підніметься до загальнолюдської [7].

Щоб пізнати культуру іншого, необхідно ознайомитися з історією культури. Знання історії цих культур певною мірою здатне подолати суперечності, які постійно виникають у сучасному нестійкому соціумі. Подолання ж суперечностей є однією з умов досягнення діалогу культур.

Дана проблема набуває особливої актуальності в сучасних умовах розвитку українського суспільства. Трансформаційні процеси, які відбуваються в Україні, потребують спілкування між суб'єктами, що мають різні соціальні, економічні та політичні інтереси, але повинні йти до досягнення згоди та консенсусу у розв'язанні соціальних суперечностей і конфліктів. Важливу роль тут має відігравати багатоканальна, постійно діюча суспільна комунікація яка стосується найактуальніших цивілізаційних проблем українського сьогодення між різними соціальними верствами, політичними силами, владою і народом.

У сучасному світі глобальної взаємозалежності толерантність стає умовою виживання людства. Однак необхідно розповсюджувати та поглиблювати діалог культур в умовах миру, толерантності та демократії з метою подолання наростаючої міжетнічної, національної та релігійної нетерпимості, перш за все, в зонах стикання різних культур і релігій, адже дух нетерпимості все більше проявляється в різних регіонах світу. Нетерпимість до чужих поглядів, чужої віри та національності ризикує набути характеру глобальної хвороби. Ми відчуваємо її згубний вплив і в сфері культурного життя, і в міжетнічних стосунках. Під загрозою виявляється зв'язок культур – надбання всього людства. Саме міжкультурний діалог і покликаний сприяти утвердженню ідеалів і практики толерантності, як спосіб пізнання і поваги щодо інших, як шлях до взаємного духовного збагачення.

Міжкультурний діалог виконує роль потужного засобу посередництва

та примирення: завдяки критичній, конструктивній участі з обох боків культурних бар'єрів він розв'язує існуючі проблеми, пов'язані із спеціальною фрагментацією і невпевненістю, сприяючи водночас інтеграції та соціальній злагоді. Свобода вибору, свобода самовираження, рівність, толерантність і взаємоповага до людської гідності є в даному контексті керівними принципами. Отже, як показує наше дослідження, діалог культур, означає не сліпу доброзичливість, а діяльну і свідому взаємодію з іншими культурами. Міжкультурний діалог – не лише гарантія соціальної злагоди, але й джерело соціальної активності – звичайно, за умови його плекання. Тому не менш важливим чинником міжкультурного діалогу є уникнення таких явищ як: культурна зарозумілість і самозакоханість, зневага або заздрість до інших культур, стереотипне сприйняття себе та інших, небажання змінюватись і подвійні стандарти у ставленні до себе та інших.

Література:

- Словник соціологічних і політологічних термінів: Довідник / Уклад.: В.І. Астахова, В.І. Даниленко, А.І. Панов та ін. – К.: Вища школа, 1993. С.30
- Бахтін М.М. Естетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986. С.426
- Шульга М.О. Формула злагоди – діалог культур // Віче. – 1997. - № 1. С. 33.
- Сагатовський В.Н. Діалог культур і "російська ідея" // Диалог украинской и русской культуры в Украине. Материалы конференции / Редкол.: Н.А. Шульга и др. – К., 1998. С. 21
- Шульга М.О. Формула злагоди – діалог культур // Віче. – 1997. - № 1.С. 32
- Вікторія Ларіонова. Ціннісні засади соціальної етики//Актуальні проблеми трансформації моральних цінностей сучасного українського суспільства: Всеукраїнська науково-практична конференція (10-11 травня 2010 року):Матеріали доповідей та виступів. – Івано-Франківськ: Симфонія форте, 2010. – 160с. С. 86 (85-88)
- Бердяев Н.А. Философия свободы. – Харьков: Фолио; М.: ООО «Издательство АСТ», 2002. – 736с